

Тарасенко Г.С.

аспірант кафедри «Теорії та історії мистецтв», Харківська державна академія дизайну і мистецтв

МИСТЕЦТВО КНИГИ ХАРКІВ'ЯН

Анотація. У статті висвітлено стилістичне розмаїття, що панувало у царині дитячої книжкової ілюстрації серед харківських художників у 1920-30-х роках. Зокрема роботам таких відомих майстрів як В. Аверіна, І. Проскурякова, М. Котляревської, Б. Фрідікіна, Л. Джолос та інших.

Ключові слова: книжкова графіка, ілюстрація, стиль, анімалістика, академізм, конструктивізм, історичні мотиви.

Аннотация. Тарасенко А.С. Искусство книги харьковчан. В статье представлено стилистическое разнообразие, которое имело место в области книжной иллюстрации среди харьковских художников в 1920-30-х годах. В частности работам таких известных мастеров как В. Аверин, И. Проскуряков, М. Котляревская, Б. Фридкина, Л. Джолос и других.

Ключевые слова: книжная графика, иллюстрация, стиль, анималистика, академизм, конструктивизм, исторические мотивы.

Annotation. Tarasenko H. Art of book of Kharkov. The Publication is devoted to features of decorating of children's book editions 1920-30-x years, in particular to a stylistic variety in this area of art that has been presented by works of Century of V.Averin, I.Proskurjakov, M. Kotlyarevskaya, B.Fridikin, L.Dzholos and other masters.

Keywords: book the chart, an illustration, style, academism, constructivism, historical motives.

Постановка проблеми. Дитячі книжкові видання — один із перших творів мистецтва, з котрими зустрічається кожна людина. До цього тендітного але феєричного космосу ми маємо ставитися з особливим піклуванням, адже він має безпосереднє відношення до формування майбутньої особистості дитини, до її естетичного виховання її світосприйняття. З винятковою увагою до феномену дитячої книжки багато майстрів починають ставитися саме на початку ХХ століття. До того ж, на відміну від офіційних мистецьких тенденцій, світ книги для малят давав більше простору свободи від тиску з боку політичних структур. Тому 1920-1930-і роки стали вирішальними у подальшому формуванні особливостей оформлення дитячих видань на Україні. Цей період співпав з роками, коли офіційною столицею країни був Харків. Саме тут у цей час були сконцентровані головні події в царині мистецтва країни, — тож у подальшому цей період був визнаний одним із найяскравіших періодів художнього життя міста.

Проблематика ілюстрування дитячих видань в українському мистецтві першої третини ХХ століття неодноразово підіймалася у мистецтвознавчій науці. Частіше за все дослідники звертаються до цієї теми у межах загальних наукових досліджень з історії книжкової та станкової графіки, у теоретичних працях щодо оформлення книжкових видань та опосередковано через висвітлення творчих досягнень окремих художників.

Мета публікації полягає у висвітленні особливостей ілюстрування дитячих видань у 1920-30-х роках.

Динаміка розвитку української дитячої ілюстрації першої третини ХХ століття піддається системній періодизації, що ґрунтується на стилістичних особливостях книжкового оформлення різних років. Мистецтво цієї галузі 1910-х років позначено казково-історичним характером та міфологізмом, привнесеним до книжкової ілюстрації майстрами стилю модерн. У цей час проходить становлення власне української книжки. У 1920-і роки художники займаються піднесенням народних традицій книжкового оформлення та вдаються до формальних пластичних експериментів. Наступне десятиліття характеризується загальним полістилізмом мистецьких спрямувань, які поволі все більше обмежувала тоталітарна цензура. Тож головним домінуючим напрямком наприкінці 1930-х років стає психологічно-розповідна ілюстрація, що пануватиме у дитячих виданнях ще декілька десятиліть.

У період становлення української дитячої ілюстрації одним з перших її засновників став видатний митець Георгій Нарбут, який власне започаткував традиції дитячої ілюстрації з яскравим національним характером. Продовжив його справу, спрямувавши її у інше стилістичне русло, Василь Кричевський. Здебільшого видання були прикрашені орнаментованими заставками та кінцівками, вишуканими ініціалами та малюнками народного характеру, що породило відродження та оновлення вікових традицій української книжкової графіки. У цей же час манери ілюстрування ускладнюються, створюється багато стилістичних

Надійшла до редакції 27.11.2012

напрямок, майстри звертаються до етнічних мотивів, академізму, конструктивізму та народної гравюри на дереві. У подальшому розвитку ще довгий час майстри книжкової ілюстрації будуть користуватися прийомами, розробленими саме у першій третині ХХ століття [5, с.157].

Орнаментальні традиції книжкової ілюстрації початку ХХ століття продовжили у своїй творчості Марія Котляревська та Олексій Маренков. Вишукані стилізовані орнаменти народного характеру повертають книжку у світ декоративно-прикладного минулого українців, рослинної космогонії наших пращурів. Подібні риси були характерними і для російських видань, сповнених народною символікою, орнаментикою та колоритом, перейнятих з лубочних рукописних книжок [4].

Важливим надбанням дитячої ілюстрації 1920-1930-х років стало привнесення до цієї графічної царини елементів конструктивізму. Технічна епоха оживляє та поетизує наукові досягнення, трансформує перспективні зображення та маніпулює кольоровими площинами. Усі ілюстрації цього спрямування дуже монументальні, а образи стилізовані і нагадують стінні розписи агітаційного мистецтва. Автори практично не використовують переходів та відтінків кольорів. У зв'язку з цим вони майже не моделюють об'ємні форми зображуваних. Саме у цей час до дитячої ілюстрації входить самостійний урбаністичний пейзаж, як показник реальності фантастичних образів. Такі видання найбільш вдало втілювали у казковому світі поетику буденності, естетизуючи довколишній простір читача.

Олександр Донченко був свого часу відомим книжковим автором, писав твори для читачів різного віку та уподобань. Одним із найкращих його творів є дитяча «Радіо-казочка», яка втілила у собі художні та літературні смаки сучасників. На сьогодні мистецтвознавчій науці достеменно не відоме ім'я автора ілюстрацій до видання, але з огляду на вказані на гравюрах ініціали «О.Д.» дуже вірогідним є те, що він власноруч оформив цю книжечку у 1928 році. Проте не можна відкидати й іншу гіпотезу щодо авторства Олексія Довгаля, який також працював над оформленням дитячих книжок.

Одним з провідних напрямків у оформленні дитячих видань 1920-30-х років була анімалістична ілюстрація. Позбавлена політичного впливу, вона відкривала фактично безмежні можливості для художників. У зображеннях тваринного світу майстрами того часу помітні риси російського модерну та академізму, європейського імпресіонізму, новоствореного українського конструктивізму та, звісно, піднесення традицій народного мистецтва. Тому відомі майстри дитячого малюнку як Всеволод Аверін [1, с. 112] та Людмила Джолос обрали саме таке творче спрямування.

Найрозповсюдженіших манерою ілюстрування дитячої літератури є малюнок-розповідь традиції якого в українському мистецтві закладали Інокентій Прокураков та Борис Фрідкін. Таке видання має широку вікову аудиторію та не обмежене певною манерою виконання рисунків [2, с.7]. Власне таке оформлення є показовим у плані організації усєї книги, коли текстова та ілюстративна частина мають рівноцінне

значення, зливаються у єдиний ансамбль та створюють новий неповторний твір мистецтва. Кінцевий продукт є власне втіленням «дорослого» жанру в мистецтві для маленьких, аналогічний світ, у якому малюк почувається дуже впевнено, починає розуміти раніше недосяжне. Подібна «плакатність» в українській дитячій книзі 1920-х років була доволі масовим явищем, навіть однією з особливостей цього тендітного мистецтва, проте часто вона мала не тільки вдалі втілення. Зовсім іншими виглядають видання оформлені Інокентієм Петровичем для дітей молодшого шкільного віку. Орієнтовані на дітей, що добре володіють технікою читання, книги не вражають яскравістю та розмірами ілюстрацій, але захоплюють їх кількістю і якістю. До таких належить «Ліс Микита» Івана Франка (1935) та «Пригоди песика Джемки» Юрія Шовкопляса (1935). До обох видань художник зробив великі окремі малюнки, проте головне оздоблення полягає не в них.

Ілюстратор відходить від звичного розуміння і розміщення малюнків. Він не виокремлює їх, а привносить до самого тексту, на поля сторінки. Це свого роду мальований конспект твору, що стосується кожного абзацу твору. Графічні образи невід'ємно супроводжують текстові, на зразок західних коміксів але з повноцінним текстом.

Впродовж довгого часу однією з найтривкіших ілюстративних традицій був академізм. Не оминув цей мистецький напрямок і дитячі видання. У 1930-ті роки він злився з офіційним напрямом панівного соціалістичного реалізму. Цього спрямування у оформленні дитячої літератури дотримувалися Сергій Беседін і Михайло Штаерман. Роботи цих майстрів відзначені композиційною та тональною вивіренистю, класичною плановою побудовою але і холодною стриманістю. Виконані з витонченим смаком, такі гравюри не завжди є найкращим вирішенням при оздобленні дитячих видань, адже часто мають строгий та «дорослий» характер, позначені розповідним психологізмом.

Таким чином, на 1920-30-і роки припадає розквіт української ілюстрації до дитячих видань. Це було зумовлено особливостями політичної ситуації у країні та «нашаруванням» мистецьких стилів, що одночасно існували у художньому просторі. Однак показовим є не тільки співіснування багатьох спрямувань, а й їх взаємовплив один на одного, утворення полістилістичних ансамблів, які дали початок сучасній українській ілюстрації.

Література:

1. Бескин, О. Харьковские графики [Текст]: [О харьковских мастерах станковой и книжной графики 1930-х годов] / О. Бескин // Искусство. — 1940. — № 5. — С. 116-128.
2. Блюміна, І. Іван Падалка повертається [Текст]: [Про життя та творчість відомого майстра графіки] / І. Блюміна // Вітчизна. — 1994. — № 9-10. — С.5-8
3. Ганкина, Э. Художник в современной детской книге [Текст]: Монография / Э. Ганкина. — М.: «Советский художник», 1977. — 45 с.
4. Герчук, Ю. Художественная структура книги [Текст]: Монография / Ю. Герчук. — М.: Книга, 1984. — 208 с.
5. Лагутенко, О. Українська графіка першої третини ХХ століття [Текст] : Монографія / О. Лагутенко. — К.: Грані-Т, 2006. — 260 с.